

Sobre adaptacions i modernitzacions de textos antics: la col·lecció Tast de Clàssics de l'Editorial Barcino

View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to you by CORE

Joan Santandreu i Sanja
(Universitat de Barcelona)

provided by R

1. Llengua antiga i modernitzacions

La col·lecció Tast de Clàssics, per a textos antics lingüísticament actualitzats, no parteix del no-res. Els primers exemples de modernitzacions lingüístiques de què disposem en català són de fa uns quants segles. Ens hem de remuntar, per bé que no necessàriament cal que sigui el cas més antic, però sí que és un dels més coneguts, a l'edició del *Blaquerna* «estampat en llengua valenciana» l'any 1521. Va ser Joan Bonllavi qui en va impulsar la impressió a València.¹ S'ha discutit prou i massa fins a quin punt la referència lingüística citada s'havia de llegir en termes idiomàtics o merament estilístics.² L'objectiu del llista de Rocafort de Queralt era bàsicament fer atractiva la novel·la de Lluï al públic del segle XVI, i per això va actualitzar la llengua del text medieval, de manera que no resultés antiga als ulls dels seus possibles lectors, al mateix temps que adaptava l'obra, des d'un punt de vista retòric, al gust dels seus contemporanis. És a dir, el contingut que s'oferia en l'edició del 1521 era essencialment el mateix que Ramon Llull havia escrit, però amb canvis lingüístics i estilístics substancials.

Lesforç per adaptar els textos als hàbits libraris i lectors dels destinataris és fins i tot anterior. Ja en manuscrits del segle XIV s'observen

1. Per a l'edició del *Blaquerna* «valencià» de 1521, vegeu Schmid 1988, Soler 1995, com també Llull 1975 i 2009.

2. L'estil adoptat per Bonllavi s'ha de relacionar amb l'etiqueta «valenciana prosa», per a la qual vegeu, entre altres, Casanova 1988: esp. 286-288, Wittlin 1989 i Ferrando 1993.

canvis, en aquest cas d'*scripta*, no necessàriament lingüístics, pensats per acostar les obres als seus destinataris. En els segles posteriors no són estranyes les «traduccions» d'obres antigues a diversos dialectes a mesura que es percep una major distància entre la llengua original i les parles contemporànies. També en aquest àmbit, de nou, cal donar la primacia a Llull, que és dels pocs autors medievals que continua sent llegit, per bé que l'interès dels seus lectors és més pietós i devocional que no pas literari. La seva valoració literària no es recuperarà fins a mitjan segle XIX.

Del segle XVII és un còdex de la *Doctrina pueril*, procedent de la Cartoixa de Valldemossa, actualment a la Societat Arqueològica Lul·liana, «traduït de llengua l·lamosina a usual mallorquina». El mateix títol de Llull va ser imprès l'any 1736 per Pere Antoni Capó a Palma; el text de l'obra, sense cap relació genètica amb l'esmentat còdex valldemossí, va ser altra vegada «traduït a llengua usual mallorquina». En tots dos casos el que hi ha és una adaptació de la llengua de l'obra, que sovint inclou també aspectes retòrics, a la dels usuaris potencials del llibre —que, en el cas de l'imprès, eren igualment potencials compradors.

Durant el segle XIX, l'edició de textos antics s'ha de vincular sobretot a un públic erudit, i com a tal minoritari. No és fins a començament del XX que es concreten les primeres iniciatives pensades per a sectors més amplis. Del 1905 són dos projectes diferents, que coincideixen a l'hora d'aproximar la llengua antiga a la dels seus lectors: el *Llibre de les bèsties* aparegut a la Biblioteca Popular de L'Avenç, a cura de Mateu Obrador, i el primer volum de les Històries d'Altres Temps, que la revista *Juventut* va proposar a Ramon Miquel i Planas que preparés en una llengua accessible per als seus lectors. Obrador, mort tot just quatre anys més tard, va mantenir en les seves edicions lul·lianes posteriors, tot i que no en el mateix grau, l'aposta per reduir la distància lingüística respecte del seu públic. Miquel, en canvi, es va limitar al primer volum, com s'ha dit d'encàrrec; la resta de títols de la sèrie, i fins i tot la segona edició del primer, van aparèixer sense cap tipus d'adaptació lingüística.³

3. Obrador va desenvolupar els seus plantejaments en una famosa conferència de 1904, publicada l'any següent. Miquel, per la seva banda, comentava la feina textual feta a la primera edició al pròleg de la segona, alhora que hi duia a

També la regularització ortogràfica a què es va sotmetre el text dels primers volums de la col·lecció *Els Nostres Clàssics*, sobretot els vint primers (1924-1928), pretenia acostar les obres medievals a lectors no especialistes, alhora que ajudava a visualitzar la continuïtat entre la llengua medieval i la contemporània. En els volums següents es va optar, en canvi, per respectar la grafia dels testimonis antics. Per compensar, en part, les dificultats derivades del manteniment de les peculiaritats gràfiques prenortatives, Josep M. de Casacuberta, fundador de Barcino, va desenvolupar per als títols de la col·lecció una adaptació específica de l'ortografia fabriana.⁴

Des d'aleshores, s'han dut a terme diversos projectes destinats a aproximar la llengua dels textos antics als lectors contemporanis. Entre els més remarcables, cal esmentar que el mateix Casacuberta va publicar, en nou volums de la Col·lecció Popular Barcino, una versió actualitzada de la crònica de Jaume I, acarada amb el text original (1926-1962). La dificultat del text dictat pel rei degué induir-lo a oferir-ne la doble versió. No ho va tornar a fer, per contra, en altres textos medievals publicats a la mateixa sèrie, sinó que únicament en va regularitzar l'ortografia. Així ho trobem en els també nou volums de la *Crònica* de Ramon Muntaner (1927-1952), o bé en l'antologia de sant Vicent Ferrer preparada per Joan Fuster (1955).⁵

La regularització ortogràfica dels textos prefabrians ha estat una constant en les edicions destinades a un públic majoritari. Així, és present, per bé que amb criteris lleugerament diferents, en els títols antics de col·leccions com les *Millors Obres de la Literatura Catalana* (MOLC), els *Clàssics Curial* i la *Biblioteca Barcino*, de les editorials homònimes, o bé en els de *Quaderns Crema*. Unificar la diversitat ortogràfica pròpia dels testimonis antics d'acord amb la normativa

terme una bastant més extensa justificació del canvi de criteri: «creguem útil fer-hi intervenir un nostre treball d'interpretació (diguem-ne modernització) dels textos antics catalans, a fi de millor vulgaritzar-los» (1910: v-vi). Per al context en què es van produir aquestes edicions, Aramon 1955.

4. Per a l'evolució dels criteris d'ENC, Santanach 2013.

5. L'edició de la crònica de Muntaner, a càrrec del mateix Josep M. de Casacuberta, va signada E. B. L'editor degué optar per publicar-la a la Popular, i no en *Els Nostres Clàssics*, perquè en l'establiment del text va tenir en compte un únic manuscrit, que no va col·lacionar amb altres testimonis de la tradició textual de l'obra.

facilita, sens dubte, l'accés a les obres a un públic ampli, i més quan, com és el cas de part de les col·leccions esmentades, s'acompanya de notes i explicacions addicionals, que ajuden a superar la distància cultural i conceptual que ens separa d'aquests llibres. Requereix, malgrat tot, una certa pràctica lectora.

Per evitar el fre que constitueix, per a alguns lectors, la llengua antiga, en algunes edicions s'ha optat per modernitzar lingüísticament els textos, no sols gràficament, tal com havia fet Casacuberta amb el *Llibre dels fets*. Segons el destinatari, el grau d'intervenció ha estat divers. En algunes ocasions ens trobem pròpiament davant de veritables reelaboracions. Segurament un dels casos més remarcables dins la tradició catalana és el del *Tirant el Blanc* que Joan Sales va publicar l'any 1954. L'autor d'*Incerta glòria* va adaptar, abreujar i en bona part reescriure, pensant en un públic juvenil, l'obra de Joanot Martorell, i va obrir el camí de les reelaboracions dramàtiques de M. Aurèlia Capmany i, en còmic, de Jaume Fuster, entre altres.⁶ L'obra de Martorell també ha estat repetidament objecte de modernitzacions, majoritàriament parcials.

També ha estat fructífera, i continuada per altres escriptors i estudiosos, la via iniciada per Joan Fuster l'any 1959 amb l'obra d'Ausiàs March. L'objectiu de Fuster era, primordialment, fer comprensibles els versos de March, de manera que va optar per fer-ne una «“traducció” a la llengua moderna» —les cometes altes són seves. Amb aquest objectiu, ofereix els versos de March acarats amb la seva adaptació, que vol estrictament instrumental. Tal com diu,

No he intentat “refer” el vers original amb una paròdia interpretativa, sinó simplement evitar que el vocable insòlit, el gir decaigut, la construcció obsoleta, haguessen de ser reconstruïdes o consultades a peu de pàgina.⁷

Pel que fa a iniciatives posteriors, mereix un esment específic la col·lecció *Tria de Clàssics* de l'Editorial Teide. La sèrie, formada per dotze títols, va ser iniciada el 1990. Es tracta d'antologies no gaire extenses —al voltant d'unes 150 pàgines, en algun cas una mica més—, destinades a un públic estudiantil, al qual s'ofereixen versi-

6. Vegeu Martorell 1954, i Pasqual 2008.

7. Vegeu March 1959 [1987]: 9-10.

ons actualitzades i anotades dels textos; també s'hi inclou, malgrat que en un format tipogràfic que no en fa gens còmoda la lectura, la versió original dels passatges.⁸ En una línia similar, en què es conjuga l'adaptació moderna de les obres amb aspectes didàctics, per bé que sense renunciar al públic general, es troben els cinc volums antics de la Biblioteca Hermes - Clàssics Catalans, de l'editorial Castellnou.⁹ Són així mateix específicament destinades a l'ensenyament algunes versions actualitzades del *Llibre de les bèsties* o de passatges del *Tirant*, com les publicades per Edicions 62 a la col·lecció Les Eines o bé per La Galera a La Clau Mestra. Es tracta d'obres que formen part, o n'han format, de les lectures prescriptives per a la matèria comuna de llengua catalana i literatura al batxillerat.

Aquest repàs de les versions adaptades a la llengua contemporània, que no es pretén exhaustiu, seria encara més incomplet si no mencionéssim algun altre projecte recent. S'ha de fer referència, per l'esforç que implica a l'hora de donar a conèixer una de les grans obres de la literatura del XV, a l'edició de l'*Espill* de Jaume Roig que Antònia Carré va preparar per a Quaderns Crema l'any 2006. En aquest cas, les dificultats no són merament lingüístiques, sinó també formals i estilístiques, atès que l'obra és composta per més de setze mil tetrasíl·labs. Al costat del text original regularitzat, el volum inclou una profusió modernitzada — que qualifica de «traducció» — i un extens comentari. També formen part del catàleg de Quaderns Crema els *Tres contes meravellosos del segle XIV*, del 2003, en què Lola Badia ofe-

8. La col·lecció està composta pels títols següents: (1) Joanot Martorell, *Tirant lo Blanc*, a cura d'Isabel Grifoll, 1990; (2) Ramon Llull, *Llibre de meravelles*, a cura d'Albert Soler, 1991; (3) Jaume I, *Llibre dels fets*, a cura de Josep M. Pujol, 1991; (4) Bernat Desclot, *Crònica*, a cura d'Anna Cortadellas, 1991; (5) Ramon Muntaner, *Crònica*, a cura de Coia Cabré, 1992; (6) Ausiàs March, *Antologia poètica*, a cura de Josep Pujol, 1992; (7) Sant Vicent Ferrer, *Sermons*, a cura de Xavier Renedo i Lluís Cabré, 1993; (8) Francesc Eiximenis, *Prosa*, a cura de Sergi Gascon i Xavier Renedo, 1993; (9) *Curial e Güelfa*, a cura de Jaume Torró, 1993; (10) Pere III, *Crònica*, a cura d'Anna Cortadellas, 1993; (11) Jaume Roig, *Espill*, a cura d'Antònia Carré, 1994, i (12) Bernat Metge, *Lo somni*, a cura de Jordi Grifoll, 1993.

9. Són els títols següents: (1) *Llibre de les bèsties*, de Ramon Llull, ed. d'Albert Soler, 1999; (2) Bernat Metge *Lo Somni*, ed. d'Isabel Grifoll, 2005; (3) Joanot Martorell, *Tirant lo Blanc*, ed. d'Isabel Grifoll, 1998; (4) *Curial e Güelfa*, ed. de Jaume Turró Torrent, 2002, i (5) Ausiàs March, *Tria de poemes*, ed. Josep Pujol i Francesc J. Gómez, 1998.

reix la versió en català contemporani, també en prosa, de tres noves rimades occitanocatalanes: *La faula* de Guillem de Torroella, el *Salut d'amor* i el *Fraire de Joi e Sor de Plaser*. Aquesta vegada no s'hi inclou, en canvi, el text original en vers.

2. Modernització, traducció o adaptació?

A les pàgines anteriors s'han emprat els substantius *adaptació*, *modernització* i *traducció*, i els seus equivalents verbals, per qualificar les operacions de trasllat consignades, i també els resultats produïts per aquestes operacions. Els autors i les editorials que les han impulsat fan servir la mateixa diversitat terminològica. Vèiem, fins i tot, que Joan Fuster qualificava de *traducció* la seva versió de la poesia de March, per bé que escrivia el mot entre cometes, per marcar-ne, potser, l'ús impropï o merament aproximatiu.

Aquesta diversitat lèxica, més que no pas a una manca de definició respecte dels exercicis lingüístics duts a terme, respon a la necessitat de fer comprensible als possibles destinataris la naturalesa d'aquests títols. Encara que els termes usats tinguin sentits que no coincideixen plenament amb el que es proposa, almenys remetent a operacions que s'hi acosten.

Prenguem, per començar, el mot *traducció*. Traduir una obra, en el fons, no vol dir altra cosa que convertir un text indesxifrable —o només parcialment desxifrable— en un altre de satisfactòriament entenedor. Aquest és, ni més ni menys, el cas que ens ocupa. Encara que la llengua de partida i la d'arribada no siguin pròpiament idiomes diferents, sinó varietats cronològicament allunyades d'una mateixa llengua, ens trobem que la varietat de partida, a causa de l'evolució lingüística experimentada per la llengua, ja no és comprensible, o fàcilment comprensible, per als parlants de la varietat d'arribada.

El terme *modernització*, al seu torn, evita la confusió entre varietats diacròniques i llengües diferents, ja que implica que el procés de transformació —també en podríem dir d'actualització— s'ha produït dins d'un mateix codi. Fa èmfasi, per tant, en la pertinença a una mateixa llengua de les dues varietats diacròniques implicades, i al fet que la distància lingüística entre el text de partida i la versió d'arribada és

producte de l'evolució pròpia d'aquesta llengua. A causa de l'evolució interna, si més no una part dels parlants de l'idioma ha perdut la capacitat de comprendre —totalment o parcialment— la varietat antiga i, en conseqüència, si volen accedir a textos escrits en aquesta varietat, han de fer-ho mitjançant algun tipus de suport que els ho faciliti. Una versió lingüísticament posada al dia compleix aquesta funció.

En l'àmbit que ens ocupa modernització i traducció s'usen pràcticament com a sinònims. Perquè, en el fons, el resultat de transvasar un text escrit del català antic al contemporani ha de ser equiparable, en molts aspectes, a la traducció entre llengües diferents. És a dir, la modernització d'un text català antic ha de permetre que aquest text esdevingui per al lector contemporani tan comprensible com una traducció catalana contemporània de l'obra d'Homer. O, de fet, de les narracions d'Alice Munro.

La superposició dels dos conceptes, traducció i modernització, s'agreuja quan parlem de poesia catalana fins a les primeres dècades del segle XV: modernitzar lingüísticament l'obra de Jordi de Sant Jordi, o les noves rimades incloses en els *Tres contes meravellosos*, implica pròpiament traslladar-los de l'occità, o de la llengua híbrida catalanooccitana en què és escrita la poesia catalana prèvia a la generació d'Ausiàs March i de Martí Garcia, al català contemporani. A *La faula* de Guillem de Torroella, una de les noves rimades del volum esmentat més amunt, fins i tot hi ha personatges que s'expressen en francès.

El tercer terme en discòrdia, *adaptació*, conté alguns matisos semàntics que el singularitzen respecte dels altres dos. Perquè no sols implica una mera adequació lingüística a la varietat dels lectors, com fóra el cas de *modernització*. La idea d'adaptar el text abasta una operació que va més enllà del simple canvi de codi. Sales va reescriure el *Tirant* pensant en un públic juvenil, M. Aurèlia Capmany va preparar el text per dur-lo al teatre, i Jaume Fuster en va fer un guió per convertir-lo en una sèrie de còmics. Tots tres van adaptar l'obra de Martorell a contextos literaris, i fins i tot a mitjans expressius, diferents de l'original.

Aquestes reelaboracions literàries impliquen intervencions bastant més extremes, però, de les que en aquest paper es plantegen. Perquè el grau d'intervenció de l'adaptador pot ser molt divers, dependent de l'objectiu amb què es faci l'adaptació. Si la finalitat és, estric-

tament, fer comprensibles els textos, però es considera que no n'hi ha prou d'actualitzar-ne la llengua —per l'ús de lèxic específic o per mancances de l'original—, el responsable de la versió no es pot limitar a fer-ne un trasllat mot a mot, sinó que hi haurà d'incloure perífrasis o breus glosses amb informacions addicionals. Res que no trobem també en algunes traduccions.

3. La proposta de Tast de Clàssics

La majoria dels projectes de modernització i d'adaptació esmentats al primer apartat s'ha dut a terme amb l'objectiu primordial de fer accessible el contingut de les obres antigues a lectors poc o gens coneixedors de la llengua en què havien estat escrites. Fent moltes vegades un esforç d'interpretació i de rigor remarcables, s'ha posat l'accent en la significació dels llibres, de manera que les versions resultants es proposen sobretot com a eines de suport als originals —malgrat que aquests originals no sempre es proporcionen als lectors. Al mateix temps, precisament per l'objectiu funcional d'afavorir l'accés al contingut, s'ha tendit a fer menys atenció al valor literari. Encara cal afegir que el fet que entre aquestes iniciatives n'hi hagi amb una orientació acadèmica inequívoca o adreçades a estudiants d'ensenyament secundari ha dificultat igualment que circulessin més enllà d'aquests àmbits.

Als volums de Tast de Clàssics, amb l'objectiu d'arribar a un públic tan ampli com sigui possible, s'eviten aquells aspectes que suggereixin un destinatari acadèmic o escolar. Si més no, en exclusiva. Els llibres són, en conseqüència, de mides molt manejables i d'extensió reduïda —fins ara no n'hi ha cap que superi les dues-centes pàgines. Tota la informació contextual i interpretativa, d'orientació essencialment divulgativa, es concentra a les introduccions, de no pas més d'una quinzena de pàgines. S'hi prescindeix, per tant, d'estudis erudits, de notes a peu de pàgina o de glossaris. I també, tenint en compte el destinatari general que es busca, d'exercicis dedicats a confirmar la comprensió lectora dels estudiants. L'aspecte dels volums, de dimensions reduïdes i de disseny fresc, acolorit i informal, concebut pel dissenyador Claudi Usandizaga, també busca desvincular les obres de qualsevol connotació acadèmica i erudita.

Un altre aspecte que singularitza els títols del Tast respecte dels precedents, potser de manera encara més remarcable, són els responsables de les versions. Tast de Clàssics és la primera col·lecció de textos catalans antics que, de forma sistemàtica, encarrega les versions actualitzades a escriptors contemporanis, és a dir, amb obra literària pròpia. D'aquesta manera es pretén que el criteri de fidelitat i respecte a l'original, que en cap cas no s'ha de perdre, es conjugui amb una llengua literària actual i amb unes solucions estètiques i retòriques que ajudin a posar de manifest la qualitat i l'ambició literàries dels textos originals. Tal com s'indica als volums de la col·lecció:

Tast de Clàssics és una invitació a gaudir dels grans autors i dels títols més destacats de la literatura catalana antiga des d'una sensibilitat contemporània. I a conversar-hi des del present. Per això hem demanat a escriptors i poetes actuals que n'adaptessin les paraules per tal de retornar-les als seus lectors naturals en un llenguatge proper i entenedor que, alhora, en faci evident la qualitat literària.

Fins a la data (novembre de 2014), n'han aparegut set volums. La diversitat de gèneres acollits a la col·lecció hi és ben visible. N'hi ha dos de poesia: les divuit poesies conservades de Jordi de Sant Jordi adaptades per Carles Duarte, i una antologia d'Ausiàs March, amb quinze poemes (el *Cant espiritual* hi és incomplet), en versió de Josep Piera. També hi ha obra poètica en el volum de Joan Roís de Corella, a cura d'Eduard J. Verger, que al costat de la producció poètica inclou tres proses, en les quals, al seu torn, també hi ha passatges en vers: la *Tragèdia de Caldesa*, la *Història de Leandre i Hero*, i la *Història de Jàson i Medea*. En aquests volums les versions poètiques van acarades amb els originals medievals, excepte en el cas de les combinacions de prosa i vers.

Pel que fa als textos en prosa, cal esmentar en primer lloc els dos diàlegs que hi ha. Es tracta d'*El somni* de Bernat Metge, en versió d'Alba Dedeu, i de la *Disputa de l'ase* d'Anselm Turmeda. Per a aquest darrer text, a causa de la pèrdua de l'original català, Albert Mestres i Marta Marfany han hagut de recórrer a la versió francesa apareguda a Lió el 1544, de manera que en aquest cas sí que es tracta d'una traducció—o, pròpiament, d'una retraducció. A la *Disputa* també hi ha alguns passatges en vers, dels quals, com s'ha comentat en el cas de les

proses corellianes, no s'ofereix la versió de partida; per a les divertides i sovint desconcertants profecies, s'ha emprat la versió catalana, que sí que s'ha conservat, clarament superior a la deturpada versió francesa del cinc-cents. A la col·lecció hi ha igualment una antologia de la *Vita Christi* de sor Isabel de Villena, que Marta Pessarrodona ha titulat *Jesús i les dones*. Finalment, al darrer volum aparegut fins a la data, *Lletres de batalla*, es recullen les cartes de desafiament intercanviades per Joanot Martorell i el seu cosí Joan de Montpalau després que el segon seduís Damiata Martorell; les lletres, divuit en total, s'ofereixen en versió de Joan-Lluís Lluís.

A l'hora d'encarar les noves versions dels textos antics, les dues «úniques» consignes que es donen als escriptors-adaptadors són que no traixin el sentit de l'original en fer-ne la versió pròpia, i que, al mateix temps, evitin deixar passatges obscurs o incomprensibles per al comú dels lectors contemporanis. Entre aquests darrers, s'hi inclourien aquells passatges que, per l'ús d'una retòrica massa allunyada dels hàbits actuals, siguin massa aliens al lector. Cosa que en cap cas no implica, evidentment, que se n'hagi de banalitzar l'estil.

Ho explica, de forma ben expressiva, Eduard J. Verger a la seva introducció als *Perills d'amor* corellians:

El propòsit d'aquesta versió és facilitar l'accés als textos de Corella, a costa de simplificar l'embalum retòric dels originals mitjançant la reordenació de nombrosos hipèrbats i la reducció de circumloquis, la substitució de vocables fora d'ús pels seus equivalents més actuals, i l'explicitació d'algunes al·lusions a personatges històrics o mítics (dins Corella 2013: 17).

El grau d'aproximació formal a l'original i, no cal dir, l'estil adoptat, varia a cada volum, segons quin hagi estat el criteri de l'adaptador. Vegem-ne exemples, per començar, procedents dels tres poemes publicats fins a la data. En primer lloc, l'inici d'*Els enuigs* de Jordi de Sant Jordi, versionats per Carles Duarte:

Anuig, enemich de jovent,
combatador del pensament,
m'enuja tant que res plasent
no puix vaser;
atants despits me fay sovent,

L'enuig, enemic del jovent,
adversari del pensament,
m'enutja tant que res plaent
no puc sentir;
tants disgustos em provoca

que·l cor de sonalleujament
 sortir vol fer.
 Per qu·eu m'enuig del tot primer
 del món, com li plats sostener
 mants fayts que vey en aquell fer
 desmesurats,
 per qu·enujats
 me suy del món
 com vay amon
 e contramon,
 es a la fi
 de fi en fi
 res no y ha fi,
 ans tot deffallit e mesquí.

(Sant Jordi 2005: 188)

que el meu cor, del seu lloc,
 en vol fugir.
 Abans de res, m'enutja
 el món i com, de grat, admet
 que s'esdevinguin fets
 desmesurats.
 Doncs, enutjat
 estic del món,
 que puja amunt
 i més amunt;
 i a la fi
 d'inici a fi
 res no hi reïx,
 tot és fallit, tot és mesquí.

(Sant Jordi 2011: 110-111)

L'adaptació actualitzada de la poesia de Jordi de Sant Jordi és fidel al sentit del text medieval, però no en fa un seguiment servil. La combinació d'octosíl·labs i tetrasíl·labs de l'original no és assumida per Duarte, com tampoc la rima; l'opció assumida consisteix a reescriure els versos amb mètrica i rima lliures, per bé que sense rebutjar determinats punts de contacte amb l'original. El resultat és un text àgil i llegidor, tal com requeria el joc formal de Jordi de Sant Jordi, alliberat dels constrenyiments que l'autor medieval s'imposava per fer gala del seu virtuosisme versificador. I, no cal dir, malgrat que l'occità del poeta valencià rarament sigui un impediment per accedir al sentit de la seva obra, gràcies a la versió en català contemporani el text esdevé transparent.

Aquesta opció no és ben bé l'assumida per Josep Piera a l'hora d'acostar-se a la poesia d'Ausiàs March. Piera en conserva el decasíl·lab, amb el qual s'identifica habitualment March, i que ell mateix ha emprat en la seva producció poètica. També en aquest cas, però, es prescindeix de la rima, i hi observem, a més, algunes llicències en l'estructura dels versos, que no mantenen sistemàticament els dos hemistiquis de quatre més sis síl·labes, característics de l'obra marquina. Ho exemplifica bé la versió de l'esparsa «Sí com lo taur» (XXIX):

Sí com lo taur se'n va fuit pel desert
quan és sobrat per son semblant, qui el força,
ne torna mai fins ha cobrada força
per destruir aquell qui l'ha desert,
tot enaixí em cové llunyar de vós
car vostre gest mon esforç ha confús:
no tornaré fins del tot haja fus
la gran paor qui em tol ser delitós.

(March 2008: 160)

Tal com el brau que fuig cap al desert
quan és vençut pel seu semblant, que el força,
no torna fins que s'ha recuperat
per destruir aquell qui l'ha ofés,
així em cal allunyar-me de vós;
el vostre gest ha confós el meu ànim;
no tornaré fins que s'haja ben fos
la por que m'impedeix de ser felíç.

(March 2011: 40-41)

Recullo també un exemple del tercer poeta publicat fins ara, Joan Roís de Corella. Les característiques dels tres són certament diverses, com ho són igualment les aproximacions que hi fan els tres poetes que els adapten i, no cal dir, els resultats finals. La poesia de Roís de Corella és d'expressió bastant més clara que no pas la d'Ausiàs March —Verger parla de «transparència conceptual»—, cosa que permet que el grau d'intervenció sigui més mesurat i que, fins i tot, no sigui estrany localitzar en la versió actualitzada versos poc o gens modificats. En l'exemple triat, el «Plany d'amor», l'adaptador hi ha conservat l'estructura de la rima, cosa que requereix, això sí, un canvi en una de les rimes de la tornada (p. 46-47):

Mos ulls, tancats perquè altra no mire,
si els obre mai, la mort suplic los tanque;
l'aigua de plor, puix no es pot fer s'estanque,
un poc espai prendrà, per on espire.
Sol pel desert, fugint la primavera,
en ram florit no prendré mai posada;
amb plorós cant, en aigua reposada
nunca beuré, en font ni en ribera.

Flor d'honestat, estarà en la bandera,
sobre el meu vas, un mot de lletres negres:
«Corella és mort, qui en dies poc alegres
sempre vixqué, per amar amb espera.»

Els ulls, tancats perquè una altra no mire,
si els òbric mai, vull que la mort me'ls tanque;
l'aigua de plor, per tal que no s'estanque,
un poc d'espai tindrà, per on respire.
Sol pel desert, fugint la primavera,
en ram florit no prendré mai posada;
amb plorós cant, en aigua reposada
mai no beuré, ni en cap font ni ribera.

Flor de l'honestat, hi haurà davant
del meu sepulcre uns mots en lletres negres:
«Corella és mort, que en dies poc alegres
sempre visqué, per amar esperant.»

(Corella 2013: 46-47)

A l'hora d'adaptar les obres escrites en prosa, un dels aspectes als quals cal fer una atenció específica, com ja s'ha apuntat, són els hàbits retòrics dels originals. Determinats passatges de *Lo somni* de Bernat Metge, en què l'autor barceloní mostra el seu domini de la llengua, les envitricollades —i vitriòliques— desqualificacions que intercan-

vien els cavallers Martorell i Montpalau, o l'elaborada «valenciana prosa» de Roís de Corella, són mostres magnífiques d'una retòrica rica i complexa, a la qual, tanmateix, avui no estem avesats. Un parell d'exemples bastaran per evidenciar fins on podien arribar a portar la llengua els escriptors medievals.

El primer és l'inici de *Lo somni* —a la versió d'Alba Dedeu *El somni*, amb la forma reforçada de l'article, pròpia del català central que parla i escriu la narradora. El personatge de Bernat, a la presó com un nou Boeci, experimenta de sobte una forta passió de son; malgrat que s'hi resisteix, no pot fer altra cosa que sotmetre-s'hi; altrament, no hauria tingut la visió que es narra a continuació:

Poch temps ha passat que, stant en la presó, no per demèrits que mos perseguíds e envejosos sabessen contra mi, segons que despuys clarament a lur vergonya s'és demostrat, mas per sola iniquitat que m'havien, o per ventura per alcun sacret juý de Déu, un divendres entorn mige nit, student en la cambra on jo havia acostumat star, la qual és testimoni de les mies cogitacions, me vench fort gran desig de dormir. E, levant-me en peus, passejé un poch per la dita cambra; mas, soptat de molta son, covench-me gitar sobre'l lit e soptosament, sens despullar, adormí'm, no pas en la forma acostumada, mas en aquella que malalts o famejants solen dormir.

(Metge 2006: 125)

Fa poc temps, mentre estava a la presó, no per cap culpa de què poguessin acusar-me els meus perseguidors i els envejosos, sinó per la malvolença que sentien contra mi (tal com s'ha demostrat després clarament, per a vergonya seva), o potser per algun disegni secret de Déu, un divendres, al voltant de la mitjanit, mentre estudiava a la cambra on solia estar-me, la qual és testimoni de les meves cavil·lacions, em va venir un desig molt fort de dormir. Em vaig aixecar, doncs, i vaig passejar una mica per la cambra; però com que una son poderosa m'assetjava, em vaig haver d'estirar al llit, i així de sobte, sense ni tan sols despullar-me, em vaig quedar adormit, però no de la manera acostumada, sinó com solen caure adormits els malalts i els afamats.

(Metge 2012: 19)

Com es pot apreciar, no sols s'hi ha dut a terme una modernització lingüística —lèxica i morfològica—, sinó que també s'han reordenat diverses sentències i incisos, de manera que l'accés als continguts esdevingui menys abrupte per al lector. Aquesta reordenació s'ha fet, això no obstant, mantenint el to elevat i greu de l'original, tal com correspon a l'inici d'una obra destinada a aportar coneixements moralment profitosos, que és, ni més ni menys, com Bernat Metge pretenia que fos percebut *Lo somni* pels seus lectors.

El segon passatge forma part de la *Tragèdia de Caldesa*. Després d'un plany inicial per la seva desventura, el narrador concreta les circumstàncies en què s'ha esdevingut el seu lamentable cas:

En la part del món a la qual encara de present de la gentil filla d'Agenor propi nom li resta, en la feroce bel·licosa província d'Espanya, en lo delitós ameníssim regne de València, dins los murs de la sua major ciutat, regnant aquell que a l'animós troià ha succeït en egual ànimo, rei don Joan, una ínclita donzella, en bellea sens par, en avisament passant totes les altres, ab gràcia e singularitat tan extrema que seria foll qui en sa presència alguna altra lloàs en estima de tanta vàlua, deliberà, après que en son servir molt temps de mon adolorit viure despès tenia, los meus cansats pensaments ensems ab ma persona, en lo desitjat estrado de la sua falda descansassen.

(Corella 1983: 66-67)

En la part del món que, encara avui, té per nom propi el de la gentil filla d'Agènor, *Europa*, en la feroç i bel·licosa província d'Espanya, en el delitós i ameníssim regne de València, dins els murs de la seua ciutat més gran, regnant aquell rei, don Joan, tan animós com el troià *Enees*, una ínclita donzella, sense parió en bellea, que superava en discreció totes les altres, amb una gràcia i una singularitat tan extremes que seria insensat qui, havent apreciat tanta vàlua, en lloava cap altra en la seua presència, decidí, després que jo havia invertit a festejar-la molt de temps de la meua adolorida vida, que els meus cansats pensaments, i també jo en persona, en el desitjat setial de la seua falda s'alleujassen.

(Corella 2013: 70)

El to elevat, com en l'inici d'*El somni*, es manté, potser fins i tot una mica més, atesa la major complexitat sintàctica del text de partida, però de nou la redacció ha esdevingut més clara per a un lector poc avesat a l'artitzat estil corellà. Les estructures més clarament llatinitzants s'han atenuat, i s'han concretat algunes perífrasis poc transparents per a un públic menys impregnat de coneixements mitològics que els contemporanis de Corella («de la gentil filla d'Agenor propi nom li resta», «aquell que a l'animós troià ha succeït en egual ànimo», és a dir, *Europa* i *Enees*, remarcats amb cursiva a la citació del text actualitzat).

Els passatges citats, tot i que breus, són una mostra representativa de les possibilitats que ofereixen els volums de la col·lecció. També exemplifiquen l'equilibri a què s'aspira entre trasllat fidel dels textos antics i una forma que ajudi a posar de manifest la qualitat literària dels textos. Tast de Clàssics no proposa una fórmula concreta de fer-ho, el que en diríem un «estil», sinó que deixa en mans dels escriptors de quina manera concretar-ho, d'acord amb les seves preferències i sensibilitat.

El rigor a l'hora d'interpretar el sentit dels textos que formen part de la col·lecció i l'orientació volgudament literària de les versions resultants permeten llegir aquests títols amb la mateixa solvència amb què un lector encara la traducció catalana d'un clàssic antic — o, de fet, d'un autor contemporani, ja que lingüísticament no hi hauria d'haver grans diferències. El format dels llibres, manejable, fresc i àgil, ha de propiciar igualment que s'atenuïn els recels que puguin tenir aquells lectors poc habituats a llegir textos catalans antics. És sobre aquests tres factors que Tast de Clàssics fa la seva aposta. De moment, no està anant pas malament.

Novembre de 2014

Coda, entre commemoracions

Les celebracions de l'Any Muntaner durant el 2015 i, especialment, de l'Any Lull, iniciat a final de novembre de 2015, ha donat impuls a nous projectes d'adaptació lingüística de les obres dels dos Ramons homenatjats. Al costat de les publicacions acadèmiques, la voluntat de fer-los accessibles a un públic ampli ha propiciat l'aparició de noves edicions modernitzades. Els resultats i el ressò que han obtingut fan evident que es tracta d'una opció que cal tenir molt en compte.

De la *Crònica* de Ramon Muntaner, n'ha aparegut una adaptació dels capítols més famosos, que relaten la història de Roger de Flor i l'anada de l'exèrcit almogàver a Bizanci, de la qual Muntaner va ser partícip i testimoni d'excepció. Jordi Llavina en fa una nova versió, molt àgil i propera, que remarca l'enorme capacitat narrativa de l'escriptor de Peralada, a *L'expedició dels catalans a Orient*, novè títol de Tast de Clàssics. Altres projectes de modernització que s'han plantejat, inclosa una versió de la crònica completa, no s'han arribat a dur a terme per manca de previsió institucional.

Pel que fa a llibres lul·lians adaptats, el primer que va aparèixer, el juny de 2015, va ser el *Llibre de les bèsties* a cura de Roc Casagran i amb il·lustracions d'Aitana Carrasco, a Sembra Llibres. Del setè llibre del *Fèlix* darrerament se n'han publicat dues altres adaptacions, així mateix il·lustrades: Santillana n'ha preparat una versió, per a estudiants

d'ESO, a cura de Laura Borràs i amb dibuixos de Pilarín Bayés; i a la col·lecció A Tot Vent de Proa n'ha aparegut una versió obra de Miquel Desclot, acarada al text original —a cura d'Eugènia Gisbert—, i profusament il·lustrada per Perico Pastor.

Cal fer igualment referència al *Llibre del gentil i dels tres savis*, amb el text adaptat per Ignasi Moreta i il·lustracions d'Àfrica Fanlo, que Fragmenta Editorial té previst publicar dins d'una col·lecció d'àlbums il·lustrats per a públic infantil; apareixerà simultàniament en català, castellà i portuguès.

Finalment, per a la col·lecció Tast de Clàssics durant el 2016 es preveu la publicació de tres títols lul·lians diferents. El primer, ja aparegut, són els *Accidents d'amor*, en versió de Pere Antoni Pons, que és una narració al·legòrica i mística que Llull va incloure dins de l'*Arbre de filosofia d'amor*. Més endavant apareixeran el *Llibre d'amic i amat*, per Sebastià Alzamora, i l'*Arbre exemplifical*, la part més literària de l'*Arbre de ciència*, composta per desenes de narracions, en versió de Jaume C. Pons Alorda.

Febrer de 2016

Apèndix

TAST DE CLÀSSICS: TÍTOLS PUBLICATS

1. Jordi de Sant Jordi, *Poesia*, versió de Carles Duarte, 2011, 133 p.
2. Ausiàs March, *Una tria*, versió de Josep Piera, 2011, 101 p.
3. Bernat Metge, *El somni*, versió d'Alba Dedeu, 2012, 140 p.
4. Isabel de Villena, *Jesús i les dones*, versió de Marta Pessarrodona, 2012, 185 p.
5. Joan Roís de Corella, *Perills d'amor*, versió d'Eduard J. Verger, publicat en coedició amb l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2013, 132 p.
6. Anselm Turmeda, *Disputa de l'ase*, versió d'Albert Mestres i Marta Marfany, 2013, 179 p.
7. Joanot Martorell i Joan de Montpalau, *Lletres de batalla*, versió de Joan-Lluís Lluís, 2014, 83 p.
8. Bernat Desclot, *Crònica de la croada contra Catalunya, l'any 1285*, versió de Miquel Desclot, 2015, 182 p.

9. Ramon Muntaner, *L'expedició dels catalans a Orient*, versió de Jordi Llavina, 2015, 154 p.
10. Ramon Llull, *Accidents d'amor*, versió de Pere Antoni Pons, 2016, 68 p.

Bibliografia

- ARAMON I SERRA, Ramon (1955). «Les edicions de textos catalans medievals». A: *VII Congreso Internacional de Lingüística Románica (Barcelona, 7-10 abril de 1953)*, II, *Actas y memorias*. Barcelona: Abadia de Sant Cugat el Vallès, p. 197-266. Ara dins: *Estudis de llengua i literatura*. Presentació de Joan A. Argente, prefaci i edició a cura de Jordi Carbonell. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1997 (Biblioteca Filològica, XXXIII), p. 433-504.
- CASANOVA, Emili (1988). *El lèxic d'Antoni Canals*. Amb pròleg de Joan Veny. Valencia-Barcelona: Institut de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Sanchis Guarner, 13).
- FERRANDO, Antoni (1993). «Sobre una etiqueta historiogràfica de la literatura catalana: la "valenciana prosa"». *Caplletra*. Revista Internacional de Filologia, 15 (tardor), 11-30.
- FERRER, sant Vicent (1955). *Pàgines escollides*. Selecció i anotació per Joan Fuster. Barcelona: Barcino (Col·lecció Popular Barcino, 172).
- Històries d'altre temps: Textes Catalans antics transcrits en ortografia moderna y precedits d'una notícia preliminar*. A cura de Ramon Miquel i Planas. Barcelona: Publicació «Joventut», 1905.
- JAUME I (1926-1962). *Crònica*, 9 vol. A cura de Josep M. de Casacuberta. Barcelona: Barcino (Col·lecció Popular Barcino, 12, 15, 21, 185, 186, 196, 197, 199 i 200).
- LLULL, Ramon (1905). *Llibre de les Besties*. Text original am prolec, notes bibliografiques i glosari den M. Obrador Bennassar. Barcelona: L'Avenç (Biblioteca Popular de «L'Avenç», 46).
- LLULL, Ramon (1975). *Blanquerna (València: Johan Joffre, 1521)*. Edició facsímil. València (Biblioteca Hispànica Puvill, 3).

- LLULL, Ramon (2009). *Romanç d'Evast e Blaquerna*. Edició crítica d'Albert Soler i Joan Santanach. Palma: Patronat Ramon Llull (NEORL, VIII).
- MARCH, Ausiàs (1959). *Antologia poètica*. A cura de Joan Fuster. València: Tres i Quatre, 2^a 1987 (L'Ham, 2).
- MARCH, Ausiàs (2008). *Per haver d'amor vida. Antologia comentada*. A cura de Francesc J. Gómez i Josep Pujol. Barcelona: Barcino (Biblioteca Barcino, 3).
- MARCH, Ausiàs (2008). *Poesia*. Versió de Josep Piera. Barcelona: Editorial Barcino (Tast de Clàssics, 2).
- METGE, Bernat (2006). *Lo somni*. Edició crítica de Stefano Maria Cingolani. Barcelona: Editorial Barcino (ENC, B 27).
- METGE, Bernat (2012). *El somni*. Versió d'Alba Dedeu. Barcelona: Editorial Barcino (Tast de Clàssics, 3).
- MIQUEL I PLANAS, Miquel (1910). «Notícia preliminar». A: *Valter e Griselda. La filla del rey d'Hungria. Frondino e Brisona. Paris e Viana*. Barcelona (Històries d'Altres Temps, I).
- MUNTANER, Ramon (1927-1952). *Crònica*, 9 vol. A cura d'E. B. Barcelona: Barcino (Col·lecció Popular Barcino, 19, 141-148).
- OBRADOR I BENNASSAR, Mateu (1905). *La nostra arqueologia literaria, conferencia donada a l'Ateneu Barcelonès el dia 14 de maig de 1904, y seguida de Comentaris y Notes bibliográfiques*. Palma de Mallorca: Impr. de les Filles de J. Colomar.
- PASQUAL, Marta (2008). «Tirant adaptat per Joan Sales». *Visat. La revista digital de literatura i traducció del PEN Català*, 6.
- ROÍS DE CORELLA, Joan (1983 [1973]). *Obra profana*. A cura de Jordi Carbonell. València: Edicions Tres i Quatre (La Unitat, 74).
- ROÍS DE CORELLA, Joan (2013). *Perills d'amor*. Versió d'Eduard J. Verger. Barcelona: Editorial Barcino (Tast de Clàssics, 5).
- SANTANACH I SUÑOL, Joan (2013). «Les edicions d'Els Nostres Clàssics i els criteris d'edició. Aportació a la història de la col·lecció». *Anuari Verdaguer 2012. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, 20, p. 261-292.
- SANT JORDI, Jordi de (2005). *Poesies*. Edició crítica d'Aniello Fratta. Barcelona: Editorial Barcino (ENC, B 26).
- SANT JORDI, Jordi de (2011). *Poesia*. Versió de Carles Duarte. Barcelona: Editorial Barcino (Tast de Clàssics, 1).

- SCHMID, Beatrice (1988). *Les 'traduccions valencianes' del Blanquerna (València 1521) i de la Scala Dei (Barcelona 1523). Estudi lingüístic*. Barcelona: Curial - Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 16).
- SOLER I LLOPART, Albert (1995). «Joan Bonllavi, lul·lista i editor eximi». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XXXI (= *Miscel·lània Germà Colón*, 4). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 125-150.
- WITTLIN, Curt (1989). «La "valenciana prosa" del traductor Bernardí Vallmanya». A: *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de llengua i literatura*, I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 125-151.